

Stále v zajatí stagnácie

Slovenská ilustrácia literatúry pre deti a mládež v roku 2000

Andrej Švec

Myšlienka, že ilustrácia detskej knihy na Slovensku ostáva dlžná tomu, čo sme tu mohli vidieť pred rokom 1989, už vari zovšednela. I keď viacerým sa situácia nezdá byť až taká kritická, pretože pred detskou literatúrou, a teda aj ilustráciou, sa otvorili obzory, ktoré predtým nepoznala. Máme na mysli najmä skutočnosť, že dnes si môže vydať prakticky kto čo chce, ak zoženie peniaze. Možnosti sa teda rozšírili a rozvoju detskej knihy a ilustrácie prakticky nestojí v ceste nič, okrem peňazí. Také jednoduché to však zas nie je.

V kontexte tohto diania sa ocitla aj produkcia ilustrácie detskej knihy v roku 2000, ktorej chceme venovať niekoľko poznámok z príležitosti bilancovania pôvodnej knižnej tvorby pre deti. I keď sa nechceme vyhnúť vystopovaniu aktuálnych vývinových pohybov v tejto oblasti, nie všetko si zasluhuje analýzu, pretože slovenský knižný trh je malý a pôvodnej kvalitnej ilustračnej tvorby je málo.

I tak tu nevychádzame z kompletnej bibliografie detskej literatúry, na báze ktorej sa ilustrácia rodila, pretože zaregistrovať všetky tituly vydávané i v nízkych nákladoch, súkromne alebo regionálne nie je možné. Napriek tomu sme presvedčení, že nič podstatného nám neuniklo. Pravda, kvalitná slovenská ilustračná tvorba vzniká i v zahraničí a pre zahraničie, avšak naša verejnosť sa s touto ilustračnou tvorbou nemá možnosť zoznámiť. Máme tu na mysli najmä tvorbu najlepšieho slovenského ilustrátora pre deti, Dušana Kállaya (nar. 1948), ktorý pre domáci trh prakticky už viacero rokov netvorí. Podobne ako jeho manželka Kamila Štanclová (nar. 1945), ktorej prínos pre slovenskú detskú ilustráciu, vyjadrený Cenou L. Fullu (1998) sa opiera najmä o staršiu tvorbu.

Dotyky so zahraničnou ilustračnou tvorbou sporadicky sprostredkujú prehliadky BIB, kde sa stretávame napríklad s ukázkami z tvorby Maje Dusíkovej (nar. 1945), ktorá žije a tvorí v Taliansku. V jej prípade ide o lyricko-poetickú polohu tvorby skôr "internacionálneho štýlu", ako o originalitu vyvierajúcu z domáceho zázemia. To platí, pokiaľ to máme možnosť sledovať, aj o tvorbe Stana Dusika (nar. 1946),

K potešiteľným znakom vydávania detskej literatúry ostatných rokov patrí poznatok, že pribúdajú súkromní a regionálni vydavatelia. I keď často ide o skromnejšie knižné projekty, ktoré nedávajú dostatok príležitostí pre umelecky náročnejšiu ilustráciu. V tomto kontexte pripomeňme formátom skutočne drobnú knižku veršikov J. Motulku *V Ježiškovej škole* (vyd. Lúč) s naivizujúco-gýčovými ilustráciami Igora Strinku, ktoré sa vzdialene inšpirujú odkazom A. Brunovského. Malé formátom, ale aj umeleckými ambíciami je knižné vydanie ilustrácií Viktora Scibu pre knižku B. Mikšíkovej *Kakaová princezná* (vyd. Slovenská Grafia), ktoré predstavujú jednu z polôh súdobého komerčného ilustračného gýču. Rovnako nepresvedčivé sú aj čierne-biele ilustrácie Dušana Sadloňa pre knižku V. Šuplatu *Šušlavá Ježibaba a jej čarbacia knižka* (vyd. Illusion), ktoré sa opierajú o modernisticky poňatú komickú štylizáciu.

Viac umeleckej profesionality a invencie by sme očakávali od absolventiek VŠVU v Bratislave, Kataríny Slaninkovej (nar. 1975) a Noémi Ráczovej (nar. ____), i keď ide o debutantky v knižnej ilustrácii pre deti. Slaninková sa prezentuje komicky ladenými, dosť nekultivovanými ilustráciami pre knihu G. Futovej *Naša mama je bosorka* (vyd. Mladé letá) a Ráczová ilustrovala knihu J. Bodnárovej *Mali, väčší, ešte väčší* (vyd. Kristína Rybárová – Agentúra K).

Rázbovej maliarsky poňaté „tvrdé“ kresby vzdialene pripomínajú odkaz D.Kállaya. U knižky *Naša mama je bosorka* oceňujeme snahu vydavateľa (Mladé letá) o sprostredkovanie základnej informácie čitateľovi o spisovateľke a ilustrátorke.

Medzi najprijemnejšie prekvapenia minuločnej knižne realizovanej ilustrácie pre deti patria farebné a čierno-biele kresby Daniela Pastirčáka (nar. 1959) k vlastnej knihe *Činčinet alebo more na konci sveta* (vyd. Návrat domov). Básnik, prozaik a esejista, autor *Damianovej rieky* (1993), ktorú tiež opatril svojimi ilustráciami, tu pokračuje v umelecky náročnej, imaginatívnej, surrealistickej tvorbe ako súčasť svojej literárnej tvorby. Svojimi ilustráciami pre deti je ojedinelý, je v nich chuť vyjadriť sa a nebrať ohľad na dieťa podsúvaním sentimentálno-gýčového prejavu, akým sa to v slovenských knihách pre deti od začiatku 90.rokov len tak hemží. Gejzír asociácií a surrealistických súvislostí, ktorými nakoniec ovplyvujú aj Pastirčákovy texty vovádzajú dieťa do sveta dospelých a nútia ho konfrontovať sa s náročným prejavom umenia, ktoré ho možno zatiaľ i mentálne presahuje. Nie je na to však sám, ako to nepriamo v doslove knihy vyjadril J.Satinský:

„Viem si lepšie predstaviť ako nahlas číta dospelý čitateľ malým analfabetom tie činčínetske huncúctva, ako detského čitateľa, ktorý by knihu čítal sám. Lenže ja nie som smerodajný. Ja som dospelák – obeť ponurého dospeláckeho spôsobu komunikovania medzi dospelákmi a sotva môžem vedieť, či detský čitateľ potrebuje mať niekoho, kto by mu knižku pred spaním čítal, alebo či nie je radšej so svojou knižkou sám kdesi vzadu v záhrade?“ Pokiaľ ide o ilustrácie, pripájam k povedanému, že sú to krajiny imaginácie a som presvedčený, že deti potrebujú i takého ilustrácie. Pripomeňme na tomto mieste Kállayove umelecky náročné ilustrácie, ktoré viacerí pokladali i pokladajú pre deti za neadekvátne ich veku a mentalite... I keď v prípade Pastirčák ide o menej profesionálne zvládnutú kresbu, čo môže vyplývať i z absencie vysokoškolského umeleckého vzdelania. (Obdobný problém nachádzame u ilustrátora Martina Kellenbergera, ktorý zas lepšie kreslí pre dospelých.)

Pastirčákov knižný projekt sa realizoval pravdepodobne i vďaka finančnému príspevku MK SR. To viem plne pochopiť. Menej už chápem, keď sa takéto príspevok schváli napríklad knižnému projektu, *Kniha na vydaj* od V.Šefčíka (vyd. Michala Vaška, Prešov), ktorý ilustrovala Ivana Pančáková. Umelecky nenárodné, amatérske ilustračné motívy s „prekypujúcim humorom“ idú ruka v ruku s obdobne kreovanými básničkami, napríklad tej *O dvanástich mesiačikoch*: „Na tých dvanásť mesiačikov / zbehli sa mi slinky. / Najprv som ich všetky vybral / z oranžovej skrinky, / potom som ich rýchlo zjedol, / nezostalo špinky. / Je to koniec rozprávky? / Nie. / Len mandarínky.“(str. 47)

Profil ilustračnej tvorby pre detskú literatúru teda čoraz vo väčšej miere spoluurčujú ambície vydavateľov a umelcov lokálneho významu, ktorých snahou je umelecky, a tvorivo sa realizovať. Do najaktuálnejších vývojových procesov však táto tvorba prakticky nezasahuje. K umeleckej stagnácii v ilustrácii prispievajú však aj autori, ktorí majú svoj debut dávno za sebou a od ktorých by sme už očakávali rozhodnejšie slovo do diskusie o podobe detskej ilustrácie. Z pohľadu roku 2000 máme na mysli napríklad Miroslava Regitku (nar. ...), ktorého ilustrácie vzdialene pripomínajú kresby Petra Klúčika, množstvom čiar, humornou situáciou, ale v zjednodušenej podobe, ako v knihe R.Brata *Tvrdohlavý baran*. Rozprávky z večerníčkového seriálu *Čo videli stromy* (vyd. Perfekt).

Ani renomovaní ilustrátori z pohľadu možností, ktoré im vytvorili vydavatelia v roku 2000, neupútalí viac, ako nám len pripomenuli ilustračné hodnoty, ktorými sa do tohto žánru zapísali už dávnejšie. Spomeňme Miroslava Cipára (nar. 1935) a jeho výtvarnú spoluprácu na

knihy M.Đuričkovej *Poslali ma naši k vašim*, (vyd. Buvik) a *Svetozára Mydla* (nar. 1948) a jeho ilustrácie ku knihe J.Pavloviča *Bola raz jedna škola, bol raz jeden žiak* (vyd. Mladé letá). Mydlo dostal príležitosť využiť svoj humor a netradičný nežánrový ilustračný prístup aj vo výtvarnej spolupráci na knihe E.Kleina a V.Lukeša *O fyzike trochu inak* (vyd. Perfekt). Ulohy sa zhostil sebe vlastným spôsobom a so zámerom obrazom podporiť zámer knihy podať fyziku zo zábavnejšej stránky. Je to jeho "ilustračná parketa", treba však povedať, že od sme od neho videli už i lepší ilustračný výkon... Tu, navyiac, podčiarkol skôr popisno-ilustratívnu stránku kresieb, akoby sa chcel viac zapáčiť verejnosti...

Svoju autorskú rutinu, i s určitým príklonom k „obecnému vkusu“, neprekročila ani Ľuba Končeková-Veselá (nar. 1942), ktorej viac sedia väčšie knižné projekty, ako bola tentoraz J.Uličianskeho kniha *Drak Plamienok* (vyd. Buvik), Rozprávka pre malých a veľkých, v ktorej DRAK naučí ľudí využívať vzácny dar prírody a kniha J.Pavloviča *Parádnice zajačice* (vyd. Ikar). Pavlovič našiel v roku 2000 svojho výtvarného interpreta i u dnes už klasika slovenskej ilustrácie pre deti, Vladimíra Machaja (nar. 1929), ktorý pre Mladé letá ilustroval knihu *Z košíčka*.

I ďalší slovenskí ilustrátori nás v knižných tituloch vydaných v roku 2000 skôr ubezpečili o tom, že svoje umenie stále ovládajú, ako by niečím prekvapili. Spomeňme najmä Oľgu Bajusovú (nar. 1954), nedávnu držiteľku ocenenia Cena Ľ.Fullu (1999) a jej výtvarnú spoluprácu na knihe *Na prváckom kolotoči* (zost. M.Baloghová, vyd. Mladé letá). Jej ilustrácie pre reedície kníh M.Števkovej *Jahodníček a iné rozprávky* (vyd. Epos, 3.vyd.) a K.Bendovej *Čačky hračky* (vyd. Buvik, 10.vyd.) dotvárajú v kontexte roku 2000 ilustračné kvality, ktoré autorka uplatňuje najmä v obrazovej knižnej komunikácii s najmladšími čitateľmi: "výtvarne básnivý emotívny ilustračný prejav". (Bližšie M. Veselý: *Básnivá fantázia ako tvorivý princíp*, Bibiana č.1-2/2000.)

Umelecky viac rozkolísaná je ilustračná tvorba Petra Cpina (nar. ___), ktorého tvorba stále prináša niektoré nové impulzy najmä v polohe humorno-komicky motivovanej kresby (R.Bachratý: *Opice vo vytáhaných tričkách*, vyd. Ikar). Ani fakt, zjednodučené vyjadrené, že vo svojom ilustračnom prejave je „sám sebou“ nie je dostatočný na sporné ocenenie Cena Ľ.Fullu 2000 za "výtvarne invenčnú a adresnú ilustračnú tvorbu pre deti" (M. Veselý v medailóne o autorovi, Bibiana č.4/2000). Máme na mysli najmä Cpinom ilustrované 3. vydanie knižky J.Cigera-Hronského *Tri múdre kozliatka* (vyd. Mladé letá). V záplave dovozového braku a gýča v ilustrácii posiluje síce Cpin zástoj domácej tvorivosti a udržiava, ak chcete, určitú kontinuitu s tradíciami modernej slovenskej ilustrácie (M. Veselý, c.d.), avšak jeho ilustračný prejav nepatrí k vrcholným hodnotám slovenskej ilustrácie pre deti ostatných rokov. U autora mi vadí aj dosť nešťastný naturalizmus, ktorý neudržiava dostatočne na uzde...

Svojej výtvarnej povesti ako ilustrátor nezostal, prakticky nič dlžný i nedávno Cenou Ľ.Fullu (1997) ocenený Peter Čisárik (nar. 1958). I keď pre jeho svieži, komicko-scénograficky motivovaný ilustračný prejav sa nemohol prejaviť vari v tej výtvarno-poetickej intenzite ako v predchádzajúcich knižkách (J.Mokoš: *Vkladná knižka rozprávok a básničiek*, vyd. SSS).

Prijemným osviežením slovenskej knižnej ilustračnej produkcie je aj výtvarná spolupráca Jany Kiselovej-Sitekovej (nar. 1942) na knižke-leporele M.Haľamová: *Petrišorka* (vyd. Transcius, Liptovský Mikuláš). Pôvabné dielko (*najkrajšia* detská kniha leta 2000), ktoré by mohlo pre mnohých slúžiť ako príklad hlbokej citovej exaltácie v ilustrácii, ktorá neskĺzne do

sentimentality a gýča... Tým kompasom je tu výtvarná profesionalita, ktorá mnohým nadšencom v tejto oblasti chýba.

Novú krvnú skupinu do slovenskej ilustrácie pre deti sa pokúša vnieť Martina Matlovičová, v roku 2000 výtvarnou spolupracou na knihe J.Blažkovej *Ohňostroj pre deduška* (vyd. Q111) určenej najmenším čitateľom (*najkrajšia a najlepšia* detská kniha jesene 2000). Jej na prvý pohľad kultivované ilustrácie svojou dravou naivizujúco-postmodernistickou formou a výrazom však ostali viac v rovine humorno-absurdnej naivity ako by prerástli do podnecujúceho výtvarného štýlu. Jej výtvarný názor si svojou agresivitou a snahou o individuálny štýl na postmodernistickom pulze doby však zasluhuje viac pozornosti, ako v súčasnosti „osvedčený“ útok na emócie čitateľa a dospelých, akým sa prezentovala napríklad Martina Pilcerová v naturalisticko-gýčových ilustráciách pre knihu L.Šinalovej-Kopeckej *Jahodníček a iné rozprávky* (vyd. Epos).

Naivita a výtvarná neprofesionalita či až nekompetentnosť sprevádza i niektoré náučné tituly pre deti, z ktorých treba menovať knihu *Naša vlasť. Detská ilustrovaná encyklopédia* (vyd. Slovart), na ktorej svoju nie najlepšiu vizitku zanechal celý kolektív výtvarných spolupracovníkov (M. Dubnický, J. Hajný, J. Petráček, L. Mika, V. Vanko).

Výtvarnú podobu slovenskej ilustrácie detskej knihy v ostatných rokoch už neodmysliteľne spoluvytvára aj jeden z našich najusilovnejších ilustrátorov, Martin Kellenberger (nar.1957) S porozumením pre deti vytvára sebe vlastný štylizovaný, naivizujúci štýl, okorenený humornou nadsádzkou, postrádajúci však ľahkosť kresby svojho otca Lubomíra Kellenbergera... Tentoraz však ani on svoj tieň neprekročil, ako dokazujú ním ilustrované knižné tituly vydané v roku 2000: P.Glocko *O múdrej Aničke, šalamúnskej hlavičke* (vyd. Iris) a J.Pavlovič: *Mliečne rozprávky* (vyd. Kozák-Press, Martin).

Slovenská ilustrácia detskej knihy sa už roky, mimo svoj hlavný prúd, napája i zo žriedla komickej grotesknej karikatúrnej štylizácie, ako ju predstavuje napríklad Ivan Popovič (nar.1944). V knihe M.Mikovej *Farebné rozprávky* (Vyd. Media Group) svoj dekoratívne ladený prejav obohacuje o koláž, čím naznačuje, že je schopný svoje výtvarné rutinerstvo obohatiť nielen o nové motívy inšpirované textom, ale aj o nový výraz.

Celkom osobitne a energicky vstúpil do nášho povedomia ako výtvarný spolutvorca detskej knihy autor realistických až naturalistických komiksov Jozef Giertli Danglár (nar.1962, abs. VŠVU 1991), ktorý sa nám pripomenul v ostatnom roku 3.vydaním na naše pomery kontroverznej knihy D.Taragela *Rozprávky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov* (vyd. Koloman Kertész Bagala, Levice). Táto "kultová kniha všetkých neposlušných detí" (Knižný klub Index, zima 2000, str. 38) v našich pomeroch búra klasické predstavy o detskej knihe i jej výtvarnom sprievode. Budeme si musieť zvyknúť na to, že i tento vo svete bežný ilustračný žáner patrí do sveta detskej, resp. mládežníckej knihy. Hoci také renomované medzinárodné podujatie, akým BIB nesporne je, akoby inštinktívne (zámerne?) vyňalo takýto prejav zo svojej pozornosti...

Ak odhliadneme od ďalších ilustračných realizácií na pôde vydaných titulov detskej literatúry v roku 2000, ktoré či už z rúk profesionálnych, poloprofesionálnych či amatérskych tvorcov viac-menej len zaregistrujeme ako ilustračné počiny - ilustrácie Zdeny Vojtkovej (nar.1946), pre knihu V.Drškovej *Maľované písmená*, (vyd. Elenprint), ilustrácie akad.mal. Ludmily Pavolovej pre knihu V.Šuplatu *Tuky Prvý kráľ tučňakov* (vyd. Slovart), ilustrácie Luboslava

Paľa (nar. 1968) pre knihu E.J.Grocha *Tuláčik a Klára* (vyd. Knižná dielňa Timotej, Košice) a ďalších¹, za pozornosť stojí predovšetkým ilustračný výkon

Petra Uchnára (nar. 1970), čerstvého držiteľa prestížneho ocenenia Zlaté jablko BIB 1999, ktorý vniesol do trochu stojatých vôd našej ilustrácie pre deti naozaj čerstvý vietor. Tentoraz svojimi kresbami pre knihu A.Mareca *Hnali sa veky nad hradbami* (vyd. Matica slovenská, Martin). Autor si vytvoril celkom osobitý individuálny štýl, ktorý akoby premostoval tradíciu siahajúcu od A.Brunovského, (magický realizmus a kompozičná vynachádzavosť) so súčasnými polohami postmodernizmu. V neobyčajne znepokojujúcom a invenčnom výtvarnom prejave, v ktorom sa grafické a maliarske výrazové prostriedky a osobitá figurálna typológia a štylizácia zliehajú do nového obrazového zážitku, ktorý text dopĺňa a zvýznamňuje. A obohacuje nás o nový virtuálny zážitok, útočiac na našu imagináciu. Popri Igorovi Piačkovi (nar. 1962) práve Uchnár v našich pomeroch pomáha zakotviť postmodernistickú estetiku do detskej ilustrácie výtvarne náročnejším spôsobom.

Ak dostane príležitosť, postmodernistickú ilustráciu bude rozvíjať u nás i Tomáš Čepeck (nar. 1964) pôsobiaci v Košiciach. Určítym príslubom v osobite poňatej figurácii bola už jeho výtvarná spolupráca na knihe K.Rybárovej *Šušľavá mušľa* (vyd. Agentúra K, Košice, 1998), ktorou sa prezentoval na BIB 1999. Knižôčka Z.Němca *Atalienka. Príbeh mladej víly, ktorá chce zachrániť rozprávku* Čepekovi toľko možností výtvarne sa vyžiť neposkytla (pre čitateľov od 8 rokov, vyd. Kristína Rybárová - Agentúra K). I tak ide o vcelku zaujímavý knižný projekt, ktorému pomohli miatúrne, maliarsko-fantazijné kresby a grafická úprava.

Pretože profil ilustrácie literatúry pre deti a mládež vydanej v roku 2000 dotvárajú aj vydavateľské aktivity v oblasti reedícií, treba uviesť knihu z vydavateľstva Mladé letá, *Zlatá kniha rozprávok Pavla Dobšinského* s neopakovateľnými ilustráciami Ludovíta Fullu (1902-1980). Retardujúco vyznieva porovnanie s ilustračným sprievodom Aleny Wagnerovej (nar. 1959) pre inú reedíciu Dobšinského Slovenských roprávok (vyd. Ikar)...

Čím sa teda vyznačoval rok 2000 v slovenskej ilustrácii detskej knihy? Zjednodušujúco, nie však znevažujúco, to možno vyjadriť tak, že stagnácia ostatných rokov, najmä v autorskej mnohosti výpovedí a výtvarnej náročnosti prejavu, naďalej trvá. Popri renomovaných autoroch staršej generácie (Cipár, Končeková-Veselá, Machaj, Mydlo, Kiselová-Siteková), strednej a mladšej generácie (Bajusová, M.Kellenberger,) sa na scéne objavujú ďalší autori ktorí sú schopní minulý a nedávny výtvarný odkaz preniesť do novej epochy jeho rozvíjaním (Cpin) či polemikou s ním (Uchnár). Celkový hodnotový stav v tejto špecifickej oblasti výtvarného umenia si plnšie uvedomíme prehliadkou takých výstav ako *Najkrajšie knihy Slovenska 2000, Nominačná výstava na BIB 2001 a Bienále ilustrácií Bratislava 2001*.

¹ Dagmar Ballaschová a Ján Čurma ml. (V.Čurmová: Čarovné kráľovstvo, vyd. M.Vaško, Prešov), Miloš Čapka (J.Čapka: Radosť, vyd. SSV Trnava), Dávid Faktor, Xénia Faktorová (D.Dragulová-Faktorová: Antilopy z Antarktídy), Štefan Šilhan (D.Dragulová-Faktorová: Čary-máry, zmizli čiary a Haló leto, haló zima, obe vyd. DAXE, Zálesie), Jana Svobodová (M.Đuričková: Nie je škola ako škola, vyd. Mladé letá), Jaro Jeleneck (S.Popovič: Malý Leonardo, vyd. A-Ha public), Miroslav Saniga (Po lesných zátišiac s Paľkom, vyd. SSV Trnava), Dušan Pupala (S.Smidová: Dopraváčik, vyd. Junior), Olga Švedová (Ako liečivé rastlinky pomohli zvieratkám, vyd. M.Vaško). Osobitne treba vyzdvihnúť výtvarne kultivovanú, modernú obálku knihy V.Šikulu *Anjel Gabriela* (vyd. SSS), ktorú vytvoril Ludovít Hološka (nar. 1943). Kniha bola ocenená ako *najkrajšia detská kniha jari 2000*. Knižnými reedíciami sa pripomenuli i ďalší verejnosti známi ilustrátori: Ladislav Čapek (M.Grznárová: Maľko a Kubko, vyd. Mladé letá), Marián Čapka (nar.1950) - L.Podjavorinská-M.Rázusová-Martáková: Do školy (vyd. Mladé letá), Jarmila Dícová (nar. 1940) - L.Podjavorinská: Zajko Bojko (vyd. Mladé letá), Katarína Ševellová-Šuteková (nar. 1948) - M.Rázusová-Martáková: Od jari do zimy (vyd. Mladé letá).